

РОЗВИТОК ПІДПРИЄМНИЦТВА ЯК ІНСТИТУЦІОНАЛЬНИЙ ЧИННИК ТРАНСФОРМАЦІЇ ЕКОНОМІКИ

М.М. Свічинський, доц., Черкаська філія Української академії банківської справи, О.В. Сотула, старший викладач, Черкаський національний університет ім. Богдана Хмельницького

У країнах з перехідною економікою, які переживають значні труднощі в трансформації своєї економічної системи, одним з вирішальних чинників цього процесу є розвиток підприємницької діяльності, насамперед, малого підприємства. Світовий досвід беззаперечно підтверджує, що саме на цей сектор покладаються найбільші надії у забезпеченні сталого економічного розвитку. Малі та середні підприємства становлять в розвинутих країнах переважну більшість. Вони формують конкурентне середовище, забезпечують гнучкість і мобільність виробництва, його високу орієнтацію на попит споживача. Ця ланка бізнесу сприяє також організації виробничої кооперації у межах національної економіки та на міжнародному рівні. Малі та середнє підприємництво виконує важливу соціальну функцію – забезпечення зайнятості населення, вирішення проблем безробіття, створення можливостей особистої реалізації для підприємців. Без розвитку підприємництва вижити у складних ринкових умовах просто неможливо.

Насправді, мале підприємництво є найдемократичнішим суспільним інститутом, який практично нічого не коштує бюджету, забезпечуючи при цьому значну частину валового внутрішнього продукту і більшість робочих місць.

В Україні сектор малого підприємництва знаходиться в процесі свого становлення, в абсолютному і відносному вимірах кількість підприємств та чисельність зайнятих на них динамічно змінюються.

Але все пізнається в порівнянні. Україна серед країн Європи та СНД має найменше малих підприємств у розрахунку на 1 тис. населення. Хоча частка малих підприємств у валовому продукті зросла проти 1996 року більш ніж у 2 рази, вона не досягає й 10 відсотків. В країнах ЄС цей показник в середньому наближається до 70 відсотків [1, с. 3]. Приблизно такі ж співвідношення в забезпеченні малими підприємствами частки загальної зайнятості. Головний висновок із вищенаведених прикладів – в Україні, попри окремі успіхи, досі не працюють мотиваційні механізми підтримки та розвитку підприємництва. Все це гальмує трансформаційні перетворення [2, с. 9].

Необхідність докорінних зрушень у формуванні конкурентоспроможного підприємницького сектора, посиленні його впливу на вирішення актуальних проблем економічного і соціального розвитку, реалізації цілеспрямованої державної політики сприяння ринковому трансформуванню економіки не викликає сумнівів. Без розвитку малого підприємництва неможливе формування середнього класу, тобто неможливе

створення надійного фундаменту демократичного суспільства. Малий бізнес має найнижчі інвестиційні потреби, характеризується найшвидшим обігом капіталу. Світовий досвід показує, що він забезпечує у два-три рази більшу ефективність виробничих капіталовкладень і за обсягом коштів, і за терміном віддачі.

Чому ж ці переваги не діють в наших умовах? Що блокує мале та середнє підприємництво?

Основними негативними чинниками, які стоять на заваді розвитку і становлення малого підприємництва в Україні, є відсутність чітко сформульованої через систему правових актів державної політики у сфері підтримки малого підприємництва; збільшення адміністративних бар'єрів (реєстрація, ліцензування, сертифікація, системи контролю і дозвільної практики, регулювання орендних відносин та ін.); відсутність реальних та дієвих механізмів фінансово-кредитної підтримки; надмірний податковий тиск і обтяжлива система звітності; невпевненість підприємців у стабільності умов ведення бізнесу; надмірне втручання органів державної влади в діяльність суб'єктів господарювання.

Слід пам'ятати, що немає жодної країни в світі, в якій би підприємництво піднялося без підтримки держави.

Аналізуючи проблеми розвитку малого і середнього підприємництва, варто звернути увагу на його галузеву структуру. Розглянемо це на прикладі Черкащини, де структура виробництва продукції підприємствами за основними видами економічної діяльності приблизно така як і в державі.

Тут чітко вимальовується орієнтація на торгово-посередницьку діяльність. Зокрема, у галузі торгівлі, посередницьких послуг та громадського харчування в області функціонує майже 60 % малих підприємств. І це цілком виправдано, оскільки підприємницькі структури, які сьогодні утворюються, не мають достатньої кількості коштів і засобів виробництва для організації саме виробничої діяльності.

Природно, що вони змушені займатися в основному торгово-посередницькою діяльністю, адже на цьому етапі відбувається процес початкового нагромадження капіталу, який дасть можливість підприємцю в найближчому майбутньому організувати власне виробництво. Безумовно, що нагромадивши первісний капітал, суб'єкт малого підприємництва починає шукати можливість вигідного вкладення коштів у виробництво конкретної продукції, розуміючи, що саме виробництво матеріальних благ є основою функціонування виробництва та збільшення прибутку.

На другому місці після торгівлі і послуг – виробнича сфера, де показники дещо менші: промисловість – 17,8 %, будівництво – 11,3 %, сільське господарство – 7,3 %, транспорт – 3,1 % [3]. Це можна пояснити багатьма причинами, але основна з них та, що виробництво – складний технологічний, організаційний та управлінський процес. Тут потрібні компетентні фахівці, професіонали своєї справи – з виробничих питань, питань якості продукції та постачання, трудових відносин, а також маркетингу. Виробнича діяльність бізнесмена – це організація

підприємницької діяльності або виробництва матеріальних благ чи послуг, це вміння визначити мету, сформулювати завдання, довести їх до виконання, приймати рішення.

Окрім галузевого, становлення малого підприємництва має свою специфіку і в регіональному розрізі. Регіональні умови вкрай важливі для становлення і розвитку підприємництва в окремо взятому регіоні, області. Саме регіональне спрямування орієнтується на локальні потреби й можливості місцевого ринку, є складовою програм соціального та економічного розвитку самих регіонів.

Так, в Черкаській області діє понад 5,3 тис. малих підприємств, в яких працюють близько 8 % громадян від загальної чисельності зайнятих в економіці області, а також більше 36 тис. підприємців – фізичних осіб. Обсяг виробленої продукції малими підприємствами становить майже 10 % до загального обсягу виробництва. Надходження до бюджетів усіх рівнів від суб'єктів малого бізнесу перевищують 15 % [4]. Однак якщо проаналізувати економічний потенціал, наявність ресурсів у регіоні, господарську структуру, то цілком очевидним є те, що розвитку підприємництва таки щось заважає.

Можна зробити висновок, що процес становлення підприємництва в Україні проходить уповільнено. Найбільш інтенсивно зростання кількості суб'єктів підприємництва розвивалося на початку 90-х років, тобто після прийняття Законів України “Про підприємництво”, “Про підприємства в Україні”, які спонукали діловитих людей на законних підставах започатковувати свою справу, спробувати себе в бізнесі.

Підприємництво зорієнтоване переважно на діяльність у сфері торгівлі, громадського харчування і послуг, що пов'язано з відносно незначними витратами на створення таких підприємств та швидким обігом вкладеного капіталу.

Спостерігається нерівномірний розвиток суб'єктів підприємництва на регіональному рівні.

Не використовуються повною мірою потенційні можливості малого підприємництва щодо створення нових робочих місць та вирішення проблем безробіття.

Що робити, щоб розвиток підприємництва максимально сприяв трансформації економіки? З огляду на вищезазначене, можна назвати певні фактори, які можуть змінити ситуацію на краще.

По-перше, лібералізація підприємницької діяльності та мінімізація регулюючої ролі держави.

Підприємець ще й досі, як правило, може робити тільки те, що йому дозволили, а не навпаки, як повинно бути, коли можна робити все, окрім недозволеного. Робити успішний бізнес і не порушувати численні нормативні акти у нас неможливо. Що це, як не джерело живлення корупції у цій сфері? За оцінками самих підприємців, корупція – другий, після податкового навантаження, фактор, що тисне на підприємництво, врешті гальмує його розвиток. Величезні суми “відмиваються” підприємцями для підкупу чиновників. Це заганяє малий бізнес у тінь, змушує приховувати діяльність і

доходи. Про це свідчать реальні факти: якщо у 1997 році малі підприємства декларували 1,7 млрд. грн. прибутку, то у 2002 році мали вже 1,3 млрд. грн. збитків [5, с. 3].

По-друге, прозоре та стабільне юридичне середовище, щодо питань бізнесу.

Для бізнесу не так страшно, що законодавство недосконале, – значно гірше те, що воно має подвійне трактування, яке використовується тими, хто перевіряє підприємство, і при цьому постійно змінюється. Як приклад можна навести введення в дію чотири роки тому закону щодо пільгового оподаткування діяльності спільних підприємств терміном на п'ять років. Пройшло чотири роки – і на вищому судовому рівні ці пільги скасували і вже притягаються деякі СП до відповідальності за несплату податків. Пікантна ситуація, що практично в ті ж самі дні Верховна Рада України приймає закон щодо пільг в галузі видавництва в Україні, які розповсюджуються на наступні п'ять років, тобто до 2008 року. Якщо в когось і були ілюзії, що підприємці повірять цьому та кинуться інвестувати в дану галузь, то їх розвіяв уряд, запровадивши з 2004 року сплату ПДВ.

По-третє, термінова та принципова зміна ролі держави та державних установ у життєдіяльності бізнесу.

У 1999 році був виданий Указ Президента щодо регуляції підприємницької діяльності, одне із основних завдань якого було принципово мінімізувати та регламентувати перевірки підприємств з боку перевіряючих органів. Але жодних змін не відбулося, оскільки фіскальні органи дуже швидко знайшли обґрунтування своїй перевіряючій діяльності в обхід Указу Президента. Все залишилось як було: перевіряти підприємство може хто завгодно, коли завгодно і як завгодно довго. Так, у 2001 році черкаські підприємства перевірялись в середньому протягом 32 днів – це найбільша цифра в Україні. Тому, як і раніше, підприємці “домовляються” з представниками перевіряючих органів за допомогою подарунків і хабарів. За оцінками експертів, на утримання “дахів” використовується близько 60 % доходів. Чи не є парадоксом той факт тіньової економіки, що ті, хто покриває її розвиток, одержує в 1,5 раза більше доходів, ніж підприємці. Нагальним завданням сьогодення є розв'язання проблем забезпечення адекватного до потреб сучасності правового поля для ефективного і легального підприємництва. Це дозволить вивести підприємництво із тіні, реально полегшити нелегкі будні бізнесових структур.

По-четверте, податкова політика, яка має стимулювати розвиток підприємництва у країні.

Крім введення єдиного податку як позитивного кроку, всі інші можна оцінити негативно. Податковий кодекс, про необхідність якого всі говорять, так і залишається найбільш обговорюваною темою, а податкова система працює як і раніше. Та й база оподаткування у випадку, наприклад, зниження, як пропонують, податку на прибуток з 30 до 25 % ніяк кардинально не змінить ситуацію на краще, тому що, як і раніше, підприємець не може віднести свої витрати на собівартість. Не додають

впевненості підприємцям і намагання скасування спрощеної системи оподаткування, – єдиного податку, яка стала урятуванням від остаточних злиднів для мільйонів наших співгромадян. Твердження деяких експертів, що малий бізнес із “спрощеною” є мало не головним гальмом економічних перетворень в державі, є безпідставними. Невірною є поширена у певних податкових колах думка про те, що “спрощенка” не внесла бодай дециці у трирічне зростання, а лише паразитувала на легальному ухиленні від податків, обкрадаючи державу. Зростання виробництва продовольчих та споживчих товарів свідчить про збільшення платоспроможного попиту, а через нього – інвестицій населення у вітчизняне виробництво. Відбулося зростання інвестицій населення в економіку, крім усього іншого, і через різке збільшення банківських заощаджень протягом останніх трьох років.

“Спрощенка” однозначно внесла свій внесок у трирічне зростання економіки, але замість визнання та вивчення цього феномена почалися розмови про величезну шкоду єдиного податку для національного відродження.

Пригадаємо, що важливим елементом “економічного дива” у повоєнній Німеччині, поряд з експортом та американськими інвестиціями, було цілеспрямоване формування внутрішнього платоспроможного ринку. Що ж до сучасної України, то варто зазначити, що зростання платоспроможності населення, зокрема через “спрощенку”, частково вирішує горезвісну проблему повернення ПДВ, збільшуючи внутрішнє споживання, а відтак і збори ПДВ як податку на споживання.

Міф про те, що надавши “спрощеною” податкові пільги держава нічого за це не отримала, і надалі потерпає від тягара соціальних та комунальних видатків, не відповідає дійсності. Соціальну царину де-факто вже давно тримає на своїх плечах пересічний громадянин. Медицина та освіта (а надто – вища) вже давно стали платними. Комунальні видатки “не по кишені” значній частині населення. А останнє зростання цін на продовольчому ринку? Деяке зростання прибутків завдяки “спрощенці” і дозволяє пересічним громадянам витратити більше коштів на “безкоштовну” соціальну сферу, частково знімаючи соціальне напруження.

Коли ситуація щодо розвитку підприємництва зміниться на краще, тобто коли частка малого та середнього підприємництва в національному валовому продукті становитиме понад 50 %, коли понад 50 % робочих місць надаватимуться цією галуззю, коли робота в сфері підприємництва буде престижною та значущою для суспільства, тільки тоді можна буде сказати, що в Україні є стратегія розвитку підприємництва як інституціонального чинника формування нової державної моделі соціально-економічного розвитку.

Список літератури

1. Україні потрібен революційний прорив у розвитку малого бізнесу. Виступ Президента України Л. Кучми на Всеукраїнській нараді з питань підприємництва 15 липня 2002 року // Урядовий кур’єр. – 2002. – № 128. – С. 3.

2. Геєць В. Економічні передумови соціального розвитку в середньостроковій перспективі // Економіка і прогнозування. – 2002. – № 2.
3. Нова доба. – 2003. – № 23. – С. 5.
4. Нова доба. – 2003. – № 84. – С. 3.
5. Урядовий кур'єр. – 2004. – № 19. – С. 3.

Свічинський, М.М. Розвиток підприємництва як інституціональний чинник трансформації економіки [Текст] / М.М. Свічинський, О.В. Сотула // Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України: зб. наук. праць. – Суми: УАБС НБУ, – Суми, 2004. – Т. 11. - С. 217-222.